

ГЛОБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

6.1. ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ НАУКОВОЇ МЕТАФОРИ («DIGITAL DIVIDE»)

У цьому підрозділі нами здійснено соціолінгвальний, семіотичний, дискурс-аналіз та політологічний аналіз концепцій «диджитального розриву» та «глобального диджитального розриву» в їхніх різних дефініційних та ідіоматичних площинах як основних концепцій, що ними оперують у теоріях інформаційного суспільства та суспільства знань; висвітлено історію виникнення та глобального поширення терміна в наукових та політичних дискурсах та його техніко-технологічні, соціально-економічні й культурно-політичні конотації; на тлі історичного екскурсу проведений вододіл між поняттями з близькими семантичними полями «digital divide», «information gap», «discursive gap» та обстоювано авторські пропозиції щодо впорядкування їх перекладів українською мовою задля уникнення термінологічного хаосу.

Термін «digital divide» уперше введений до політичного дискурсу 1997 р. тодішнім віце-президентом США Альбертом Гором для означення внутрішньої соціально-політичної ситуації в США, яка характеризувалася існуванням нерівності між тими групами американського суспільства, що мають доступ і можливості користуватися перевагами інформаційно-комунікаційних технологій, передусім мережі Інтернет, і тими, хто через різні соціальні обставини цього позбавлений. Альберт Гор відомий здатністю висловлювати яскраві політичні метафори, які швидко виходили за межі вживання тільки у Сполучених Штатах і з часом ставали міжнародними термінами. Ми вже аналізували введену ним до політичного дискурсу із дискурсу нових інформаційних технологій метафору «глобальна інформаційна супермагістраль», відзначаючи, що завдяки особливостям масового розповсюдження нових понять у політичному дискурсі вони стають ключовими, найбільш цито-

ваними, якщо вводяться через мас-медіа «згори», тобто публікуються, звучать з телеекранів чи по радіо і широко тиражуються у мережі Інтернет як висловлювання політичних лідерів суспільства.

Так вийшло і з розповсюдженням поняття «digital divide», яке вживалося спочатку всередині США, тобто на мезорівні, що пов'язує людський і суспільний виміри глобалізації. Популяризації нового терміна сприяли не тільки широкі наукові дискусії навколо нього, а передусім його використання в офіційних документах Вашингтона, наприклад у доповіді, підготованій департаментом торгівлі Національної адміністрації з телекомунікацій та інформації «Провалюючись крізь мережу: до диджитального приєднання»¹. У заяві, зробленій щодо цієї доповіді, тодішній президент США Білл Клінтон, зокрема, підкреслив, що він задоволений нею, оскільки вона «задокументувала стрімке зростання кількості американців, які мають доступ до комп'ютерів та мережі Інтернет, хоч набагато більше ще треба зробити, щоби побудувати міст через диджитальний розрив та створити диджитальну можливість для всіх американців»².

Дуже швидко цей термін був перенесений політиками й у сферу міжнародних відносин для окреслення різючого ступеня нерівності у забезпеченості здобутками інформаційно-комунікаційних технологій різних країн і навіть цілих регіонів світу. Можна зауважити, що відмінність у забезпеченості країн і частин світу благами технологій, таких як використання електричної енергії, телефонного зв'язку, існувала й раніше. Проте диджиталізація спричинила ту інформаційно-комунікаційну революцію, яка глибоко позначилася на всіх сферах життя людства. Передусім вона докорінним чином вплинула на характер розвитку світових господарських зв'язків, фінансової системи, політичного та соціально-культурного середовища. З виникненням та експонентним розвитком мережі Інтернет глобалізація розгортається прискореними темпами, але нерівномірне розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій та труднощі з доступом до них стають тим новим фактором світового розвитку, який робить неможливим участь цілих країн і регіонів у побудові економіки знань, а отже, і далеко відкидає їх від переваг сталого розвитку. По суті йдеться не про просту соціально-інформаційну нерівність, а про збільшення прірви між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, а також про зростаючу прірву між інформаційно-бідними та інформаційно-багатими людьми всередині суспільств.

Відтак термін почав широко використовуватися на макрорівні глобалізації, до нього почали додавати визначення «глобальний» («the global digital divide»³). Макрорівень глобалізації характеризується, зокрема, й тим, що на ньому щільно поєднуються економічні та політичні проблеми розвитку так званого інформаційного суспільства (на нашу думку, його було би правильніше називати інформаційно-комунікаційним суспільством, і цю пропозицію, до речі, було внесено на Європейському форумі неурядових організацій з підготовки до засідання 7-ї Європейської міністерської конференції з питань політики у сфері медіа, що відбулося в Києві 8 березня 2005 р.), до якого належить і концепція «digital divide». Неврівноваженість і нерівномірність розвитку інформаційного суспільства в різних країнах і регіонах світу можуть призвести до унебезпечення сталого розвитку. Отже, «digital divide» стає одним із центральних показників розвитку і окремої держави, і світового розвитку взагалі в інформаційно-комунікаційну еру⁴. Однією з перших стислих дефініцій поняття «digital divide», яка з'явилася в мережі Інтернет, була така: «Це поняття описує той факт, що світ може бути поділеним на людей, які мають, і людей, які не мають доступу до інформаційних технологій, таких як мережа Інтернет, і мають або не мають можливості і навички, щоби з них користатися»⁵.

Нове для української політичної науки поняття «digital divide», що ввійшло в обіг разом із вивченням проблем виникнення і розвитку інформаційного суспільства у розвинених країнах світу та побудови його в Україні, є терміном, який окреслює найактуальнішу для сьогоднішнього світу проблему. Переклад цього терміна українською мовою, а отже, і повне й адекватне його розуміння та використання у вітчизняній науці та політиці є питанням, яке мусить цікавити не лише професійних лінгвістів-перекладачів.

Зазначимо, що взагалі рівень перекладу навіть офіційних міжнародних документів, що стосуються питань інформаційно-комунікаційної сфери, вкрай незадовільний. Це можна пояснити тим фактом, що ця галузь міжнародних відносин розвивається бурхливо, вибухово і потребує нових знань для перекладачів або ж їхньої тісної співпраці при перекладах таких документів із провідними фахівцями у цій галузі. Здебільшого (і це відчувається з українських перекладів міжнародних документів) наслідуються відповідні російські переклади, оскільки російська — одна з офіційних мов ООН. Проте справа в тому, що й російські переклади цих документів і наукової літератури з медійної та комунікаційної тематики далекі від досконалості.

Наприклад, і в російських, і в українських перекладах найпоширенішими помилками є ототожнення понять «комунікативний» і «комунікаційний» і досить часто помилкова підміна першим другого.

Нерозумінням процесів, що відбуваються в галузі економіки і політики комунікації і, відповідно, некомпетентністю перекладачів та науковців, які упорядковують подібні видання, можна пояснити й кричущу помилку, коли термін «медіакратія», де корінь — «медіа», перекладають як «медіократія». Таких помилок надто багато. Вони не лише утруднюють адекватне розуміння перекладених текстів, а часто-густо ведуть до викривлення змісту, затемнюють соціально-політичні та культурні конотації термінів.

Йдеться також про те, що інформаційна революція породила потребу в інформаційній грамотності та запровадженні медійної освіти не тільки для широких верств населення, а й насамперед серед наукової та журналістської спільнот. Один з аспектів такої освіти — набуття нових знань, оволодіння новою термінологією, створення адекватного понятійного апарату для транслявання цих знань широким верствам населення України. Все це спонукало нас застосувати соціолінгвальний компаративний аналіз, порівнюючи англійські терміни з їх російськими та українськими перекладами і роблячи висновки про їхню відповідність.

З-посеред інших нових термінів, що приходять до нас завдяки інформаційній революції та глобалізаційним процесам сучасності, ключове місце займає поняття «digital divide». Разом з тим переклади його відрізняються у публікаціях різних дослідників, технічній літературі, у перекладах міжнародних документів та нормативних актів інших держав російською та українською мовами, а також у законах України та Росії, пов'язаних з інформаційно-комунікаційною сферою. Найчастіше використовуються такі переклади: «цифровий поділ», «цифровий розрив», «цифрова нерівність», «інформаційна нерівність», «цифрове розділення», «цифрова прірва», «цифровою бар'єр», «дигітальний розрив», «цифрове нерівенство» тощо. Оперувати ж у вітчизняній науці і політиці поняттям, зміст якого великою мірою розмивається від того, що його перекладають кожен у свій спосіб і часто-густо незрозуміло, чи йдеться про різні поняття, чи про одне й те саме, на наш погляд, недоцільно і навіть небезпечно, оскільки відбувається зміщення і затемнення смислів. Наше завдання, навпаки, полягає у максимальному проясненні терміна «digital divide» для широкого вжитку в Україні, беручи до уваги його «центральність» у сьогоденній проблематиці світового розвитку.

Варто відзначити, що термін «digital divide» був і є предметом наукових дискусій навіть у країні, де він народився, — США. Проблема значення і розуміння, тобто аналізу поняття у площині семіотики та герменевтики, розглядається з кінця 1990-х років на міжнародних конференціях, вивчається у наукових монографіях. На нашу думку, його адекватне розуміння і переклад можливі тільки після ознайомлення хоча б із головними підходами до трактування цього поняття англomовною науковою спільнотою та впровадженням і застосуванням його у політичній практиці англomовного світу. Слід зауважити також, що значення цього концепту, а також адекватне його розуміння стають дедалі важливішими, оскільки він фігурує як одне з основних понять світової політики початку третього тисячоліття і використовується у глобальному політичному дискурсі. Так, кілька визначень цього терміна зафіксовано у матеріалах Всесвітньої зустрічі на найвищому рівні з питань інформаційного суспільства (WSIS; Женева, 2003 р. — Туніс, 2005 р.), де він широко використовується і виступає як одна із центральних концепцій у дискурсі побудови глобального інформаційного суспільства, а також як одна з головних концепцій, що уособлює загрозу сталому розвитку.

Ось чому видається логічною потреба всебічно розглянути історію виникнення цієї метафори та її блискавичного поширення, маючи на увазі, що 2017 р. можна відзначати двадцятиріччя з дня її народження. Метафора, запропонована А. Гором, можна сказати, «агресивно поводить себе» в англomовних лексико-семантичних полях, оскільки її активне вживання призводить до одночасного витіснення попередньо вживаних у політичних, ідеологічних, економічних, соціокультурних і, зокрема, медійних дискурсах понять. На питання, як це відбувається і з якою метою, можна відповісти лише після розкриття всіх змістових рівнів та конотацій поняття «digital divide».

Дійти такого висновку дає змогу проведений нами дискурс-аналіз та компаративний соціолінгвальний аналіз цього терміна в англomовних джерелах, оскільки саме Сполучені Штати стали його «батьківщиною». А також необхідно порівняти переклади і дефініції цього концепту українською та російською мовами і дійти висновку щодо відповідності його англomовному оригіналу. При цьому до сфери аналізу залучалися не тільки різні тлумачення поняття «digital divide» в англійській мові, а й ширші семантичні поля, включаючи фразеологізми, що містять компоненти, з яких складається це поняття та які вживаються в англomовному

політичному дискурсі. До того ж знадобився й історичний екскурс у термінологічне творення концептів, які б означали подібні явища на різних етапах розвитку сучасних медіа та інформаційно-комунікаційних технологій. Тож з нього і почнемо.

Протягом кількох десятиліть учені, які займалися комунікаційними та медійними студіями, приділяли увагу проблемі нерівності у розповсюдженні інформації серед різних груп населення. Така нерівність виникає як результат освітньої, соціальної та економічної нерівності. Перевага зазвичай буває на боці тих, у кого краща освіта, хто належить до соціальних груп вищого статусу, живе у розвинених країнах, належить до етнічної більшості тощо. Така ситуація нерівного доступу до інформації в суспільстві дістала у 1960-ті роки визначення у вигляді словосполучення «information gap»⁶, де слово «gap» — полісемантичне, тобто має багато значень і може перекладатися українською мовою як 1) пролом, провал, щілина; 2) прогалина, просвіт, просвіток; 3) пробіл, пропуск (у тексті), лакуна; 4) розбіжність (у поглядах), розрив; 5) гірський прохід, ущелина; та ще дуже багато значень, пов'язаних із використанням цього слова як військового, авіаційного, сільськогосподарського та інших термінів⁷. Часто-густо для того, щоби повною мірою зрозуміти слово іншомовного походження, що використовується у наукових та політичних текстах не за прямим значенням, а як метафора чи входить до метафоричного вислову, варто скористатися прикладами його вживання у прямому (основному) семантичному значенні. Так от, слово «gap» використовується, наприклад, в оголошеннях у лондонському метрополітені: коли поїзди під'їжджають до станції, пасажирів попереджають із гучномовця, щоби вони були обережними (коли виходять з вагона чи входять до нього), тому що між вагоном і платформою існує прогалина (відстань), яку потрібно акуратно переступити, щоби не провалитись на колію: «Mind the gap, please!». Отже, мається на увазі і відстань між краєм вагона та краєм платформи, і небезпечна глибина цієї щілини у разі падіння пасажирів.

За походженням словосполучення «information gap» є метафорою. Англomовний оригінал був створений з такою метою, щоби його можна було використовувати для опису змін в інформаційній нерівності, вводячи до політичного дискурсу «технологічний вимір», говорячи про «закриття» (closing information gap) чи «розширення» (widening information gap) «інформаційного розриву», як-от закриття старих розривів, пов'язане з посиленням інформаційного потоку, та виникнення з часом нових інформаційних

розривів. Так само термін використовувався і для означення інформаційної нерівності між різними суспільствами, де найбільші розбіжності в отриманні інформації існували між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. «Більшість каналів глобальної комунікації контролюється першими з них. Це означає, що вони не лише мають можливість отримувати і розповсюджувати інформацію, а й те, що вони спроможні на значний контроль над інформацією, що йде до менш розвинених країн»⁸. Як підкреслювалося на Світовому форумі з інформаційної технології, що відбувся під егідою ЮНЕСКО у Вільнюсі ще в серпні 2003 р., «панування ринкової економіки означає, що нерівність лише посилюється у більшості країн світу, за невеликими винятками. Глобалізація сприяє комерціалізації мережі Інтернет. Гігантські транснаціональні корпорації прагнуть як контролю доступу, так і контролю контенту цієї мережі (до речі, про колонізацію медіа-олігархами кіберпростору йшлося й у опублікованому роком раніше роботі Форуму дослідженні Дж.-Л. Блевінса⁹. — *Авт.*). Нині величезна кількість її ресурсів доступна безкоштовно і всім. Проте багато інформації вже сьогодні доступно тільки тим, хто може за неї платити. Контент із бідних країн становить маленьку частку одного відсотка всього доступного загалу. Питання залишається відкритим: «Чи зможуть бідні країни постачати таку кількість інтернет-контенту, яка б відповідала значній долі громадянства їхніх країн?»¹⁰

Як бачимо, словосполучення перебуває в активному обігу на початку XXI ст., хоча теорія інформаційної нерівності набула розповсюдження ще у 1970-ті роки. Її головними постулатами були: використання медіа й отримання інформації відбуваються нерівноправно, відповідно до соціоекономічних ліній, включаючи освіту та расову належність. Нерівність простежується передусім у нерівності доступу до наукових та політичних новин, до друкованих медіа, і ця прірва з часом лише збільшується. Про розширення інформаційних нерівностей, починаючи від нерівності у знаннях, і про подолання нерівності у доступі до інформації та про шляхи до цього йшлося на Форумі з інформаційного суспільства Європейської комісії у липні 1997 р. (як бачимо, тоді на форумі використовувався ще власне термін «information gap»), де, зокрема, доктор Ян ван Дейк у доповіді «Порада Форуму з інформаційного суспільства Європейської комісії» вже скористався терміном «divide», проте ще без його означення як «digital»: «Одне з найбільш обговорюваних питань інформаційного суспільства —

розділення (курсив мій. — Авт.) між так званими тими, хто має інформацію, і тими, хто інформації не має. Що вражає в цій дискусії найбільше, так це спрощення суб'єкта обговорення, який насправді дуже складний. Адже це справа інформаційної нерівності, що мусить бути визначена як нерівність у володінні та використанні джерел інформації і комунікації в окремому суспільстві»¹¹. Розвиваючи свою думку і роблячи історичний екскурс щодо питання дихотомії «інформаційно багаті» / «інформаційно бідні», доктор ван Дейк зазначив, що це великою мірою фальшивий образ двох'ярусного суспільства, оскільки сучасне суспільство характеризується дуже складною диференціацією. Це включає також питання дистрибуції ресурсів і використання інформації та комунікації. Він доходить висновку, що в інформаційному суспільстві інформаційна нерівність між людьми тільки посилиться і до уваги треба брати такі параметри, як їхній вік, освіта, прибуток, стать, етнічна належність і країна чи регіон, звідки вони походять.

Близьким за низкою смислів до терміна «information gap» є термін «discursive gap», тобто «дискурсивний розрив», «розрив у дискурсі». Його автором є британський професор Роджер Фаулер, який ввів його до наукового обігу в 1991 р. у монографії «Мова у новинах: дискурс та ідеологія у пресі»¹². Цим словосполученням, яке теж є метафорою і може перекладатися українською як «дискурсивний розрив» чи «дискурсивний провал», Фаулер позначив той розрив у дискурсі преси та читача, що існує між мовою, якою преса звертається до читача (а вона зазвичай бюрократична, формальна, сповнена політичних штампів), та мовою, що вживається в середовищі читача (а вона, як правило, неформальна, персональна). Йдеться не тільки про проблеми розуміння, якими займається герменевтика, не тільки про смисли повідомлень, що втрачаються через цей дискурсивний провал, — тобто про царину семіотики. Автор вважає, що для подолання дискурсивного розриву преса мусить упроваджувати моделі усного мовлення у мову преси, що надавало б ілюзію розмови про важливі теми, навколо яких має бути побудований суспільний консенсус. На думку Фаулера, це завдання не лише стилістичне, а й ідеологічне, оскільки «інституційні концепти мають бути трансльованими в особисту думку читача».

Можна дійти висновку, що на момент введення в обіг терміна «digital divide» у політичних та медіа-студіях уже існувало щонайменше два терміни, які в цілому охоплювали семантику третього,

введеного А. Гором: для означення розриву у процесі розуміння адресантами повідомлень медіа — «discursive gap» — і для означення нерівного доступу до інформації різних верств населення у суспільстві — «information gap».

Тепер подивимося, який переклад дістали ці терміни в російській та українській науковій літературі. Варто відзначити, що термін «discursive gap» узагалі не набув помітного поширення в наукових працях російських та українських науковців і в колах медіа-професіоналів. Щодо терміна «information gap», то він здобув поширення в Україні й Росії разом із вивченням у цих країнах таких дисциплін, як комунікаційні студії та міжнародна інформація, і пов'язаних з ними документів міжнародних організацій (ООН, ЮНЕСКО) та праць західних учених із цих питань. Слід звернути увагу на те, що і в російських, і в українських перекладах цього концепту його метафоричність була відкинута. Натомість перевага була віддана перекладу, який би прояснював зміст явища. Мабуть, виходячи з цього, в україномовних та російськомовних наукових текстах «information gap» перекладався як «інформаційна нерівність». Усе було б добре, якби не колізія з перекладом нового концепту «digital divide», який часто-густо так само став перекладатися в Росії та Україні, як і попередній, — «information gap» — «інформаційна нерівність»¹³. Ї нашим завданням є також внести ясність у термінологічну плутанину, «винуватцем» якої є не тільки недбалі й неточні переклади, а й певною мірою сам її автор А. Гор.

Здавалося б, в англomовному науковому та політичному дискурсах уже існує поняття, яке засобами метафоризації означає нерівність в інформаційній сфері як усередині суспільства, так і на глобальному рівнях. Що ж спонукало А. Гора до винаходу та введення в широкий обіг нової метафори «digital divide», яка б номінувала дуже подібне до «information gap» явище?

Тут, на нашу думку, право на існування можуть мати кілька припущень, версій чи гіпотез. Ї це не той випадок, коли одна з них цілком заперечує інші. Великою мірою вони доповнюють одна одну.

Проте спершу проаналізуємо значення кожного зі слів цього нового словосполучення. Почнемо зі слова «divide». Як і слово «gap», воно полісемантичне і має ряд смислів, що майже повністю збігаються. Двотомний «English-Ukrainian Dictionary» дає такі значення слова як іменника: 1) *розм.* «поділ», «розділення»; 2) *амер.* «вододіл», наприклад, the Great (Grand) Divide — це назви гір-

ських хребтів Північної Америки, *амер.* Скелясті гори; перевал у Скелястих горах, у переносному значенні — смерть: to cross the Great Divide — померти¹⁴. Отже, йдеться так само про перешкоди, які важко здолати, але на відміну від значень слова «gar» у слові «divide» існує перше значення, яке несе в собі смисл не природного, стихійного розділу, як гірські вододіли, а розділу, спричиненого через людську діяльність. Невипадково одна з математичних дій носить назву «ділення». Цей смисл виступає яскравіше, коли ми розглянемо «divide» як дієслово. Серед багатьох значень дієслова «to divide» є: 1) «ділити(ся)», «розділяти(ся)», 2) «розбиватися на частини», 3) «відрізати, відривати, відокремлювати», 4) «викликати незгоду в думках», «виявляти незгоду» і навіть «ставити на голосування», «проводити голосування». Вигук «Divide!, Divide!» означає «Голосуйте!». Отже, можна зробити висновок, що й у цьому слові значення «розрив» можна трактувати і як різні рівні розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та різні умови доступу (чи недоступу) до них, і як метафоризацію нерівності і в технологічному, і в ширшому — соціально-економічному та міжнародно-політичному — аспектах. Наприклад, стаття у «Newsweek», присвячена візиту папи Бенедикта XVI до Туреччини, на меті якого була спроба покращити стосунки між католицьким та мусульманським світами, вийшла під назвою «Hoping to Bridge a Different Divide»¹⁵. Тут автор статті Дж. Вігель вдало використовує вже напрацьовані конотації усталеного і дуже поширеного вислову «digital divide», замінюючи перше слово в ньому на «different» (інший). До речі, в англійській мові дуже розповсюдженим є римування слів за їхніми двома початковими літерами. Найвідоміший приклад «Stars and Stripes» (зірки та смуги) — так американці називають свій національний прапор. У нашому випадку і «digital divide», і «different divide» так само заримовані, що тішить слух громадян англомовного світу.

Прикметник «digital» походить від іменника «digit», що означає: 1) палець (у тварин); 2) *жарт.* перст; 3) *мат.* цифра. В цьому контексті він пов'язаний з останнім значенням, яке лежить в основі процесу диджиталізації. Для україномовної традиції властиво залишати нові терміни у транслітерації, коли їхнє походження іншомовне. І хоч за останні роки до побуту ввійшли поняття «цифровий телефон», «цифрова камера» тощо і навіть серед молоді з'явилося сленгове слово «цифра», яким означають перелічені вище і багато інших пристроїв, сам процес назвати «цифруванням» нам видається недоцільним. Тим більше, що навіть при

перекладі англomовної реклами корейської фірми LG на українську наші перекладачі не знали, як адекватно перекласти її слоган «Digitally Yours» («Диджитально Ваш» за аналогією підпису наприкінці листа «Широ Ваш») і залишили його взагалі без перекладу. Російські вчені запропонували транслітерацію англomовного слова «digitalization» у такому вигляді, якби вона робилася з латини: «дигіталізація». Проте, по-перше, тут відбувається конотація з лікарською рослиною «дигіталіс» — наперсник, наперстянка, а по-друге, — транслітерацію треба проводити не з латини, а з англійської мови, в ареалі якої утворився цей термін. Нами пропонується давати транслітерацію саме з англійської мови, — з мови, де термін народився.

Повертаючись до розгляду припущень причин застосування А. Гором нової метафори, можна висунути наступні версії.

По-перше, метафора «information gap» у масовій свідомості асоціювалася з проблематикою незбалансованих інформаційних потоків з Півночі на Південь, коли держави, що розвиваються, ставили питання на сесіях ЮНЕСКО у 1970-ті роки про інформаційний імперіалізм держав Півночі щодо держав Півдня. Цілком можливо, що у Сполучених Штатах з'явилося бажання уникнути цієї риторики наприкінці ХХ ст.

По-друге, мабуть вводячи в обіг поняття, А. Гор намагався окреслити ситуацію всередині США й уникнути при цьому вже широко розповсюджених термінів, побудованих на дихотомії «інформаційно багаті» / «інформаційно бідні» (information rich / information poor) або «ті, хто мають» / «ті, хто не мають» (haves / have nots) доступ до інформації, може й не передбачаючи, що з блискавичною швидкістю запроваджений ним термін почне використовуватися і для внутрішніх потреб іншими розвиненими державами, а згодом — і для аналізу міжнародної ситуації з доповненням «global».

По-третє, вірогідною є й гіпотеза, що новий термін був створений для позначення нової фази розвитку інформаційних технологій, яка була спричинена саме диджиталізацією.

По-четверте, новий термін усував з політичного дискурсу Гора полісемантичний термін «інформація», який трактується не тільки так, як це прийнято у кібернетиці, а й у розумінні інформації з усім розмаїттям змістів, яку вона несе.

По-п'яте, питання контенту при багатовимірному аналізі поняття «диджитальний розрив» так і залишилося десь на периферії уваги політичних діячів та науковців. Проте зміст інформації,

доступ до неї — це питання вже не суто технологічне, а соціальне, політичне і культурне. Обмін інформацією чи його обмеження — це питання прав людини, яке в інформаційну добу стає пріоритетним. За такої ситуації розрив у доступі до інформації, або прірва, яку треба подолати 5/6 населення планети, — це свідомство зростаючої нерівності між правами різних народів на отримання, створення та розповсюдження інформації, що не лише позбавляє їх прав людини, а й суттєво впливає на соціально-економічний та культурний розвиток усього світу за виключенням «золотого мільярда».

Отже, можна дійти висновків, що термін «digital divide» вживається на означення:

- 1) «розриву» і можливого з'єднання частин;
- 2) нерівності частин і потреби ліквідації цієї нерівності.

Насамкінець можна зупинитися на двох перекладах метафори «digital divide»: «диджитальний розрив» та «диджитальна нерівність». У цьому випадку з погляду герменевтики «розрив» є метафорою «нерівності».

Перше значення більше відповідає означенню суто технологічних характеристик щодо доступу до інформаційно-комунікаційних технологій, тоді як друге охоплює значно ширші семантичні поля, включаючи соціальні, расові, етнічні, гендерні, політичні, культурні, освітні, географічні та інші конотації. Проте, щоб розрізнити вживання в українській мові понять «information gap» та «digital divide», пропонуємо за першим закріпити переклад «інформаційна нерівність», а за другим — «диджитальний розрив».

Разом з останнім терміном у науковий та політичний дискурс ввійшло багато словосполучень, що описують різні процеси, які великою мірою сприяють означенню цього феномену. Проведені нами контент-аналіз та дискурс-аналіз найновітніших англійських наукових та політичних текстів (з 1997 по 2014 р.) дали нам змогу знайти (і перекласти українською мовою для подальшого наукового та політичного вжитку в Україні) цілий ряд словосполучень. Найпоширенішими з таких словосполучень є «to bridge digital divide», тобто «з'єднати диджитальний розрив» (дослівно — «перекрити його мостом»), «to restrain digital divide» — «стримувати диджитальний розрив», «widening digital divide» — «розширення диджитального розриву», «spanning digital divide» — «перекриття чи стягування диджитального розриву», «closing global digital divide» — «закриття глобального диджитального розриву», а також «to reduce digital divide» — «зменшити диджитальний розрив», «to cure digital divide» — «лікувати диджитальний розрив», «to reconstruct digital divide» — «реконструювати диджитальний розрив» та багато інших.

До речі, Білл Клінтон одразу ж після виступу А. Гора визнав, що питання диджитального розриву є нагальним, і подав новий національний план щодо його вирішення під гаслом «Перекрити диджитальний розрив!». Перш за все йшлося про економічний фактор — прибуток та пов'язані з ним соціальні фактори (расові, гендерні та класові), які вважалися головними в утворенні диджитального розриву¹⁶.

Національний план Клінтона «Перекрити диджитальний розрив!» так і лишився невиконаним. С. Кроуфорд, яка працювала у президента Б. Обама спеціальним помічником з технологій та інновацій у 2009 р., попереджала: «Ми створюємо дві Америки, де багаті мають доступ... тоді як інші залишаються на узбіччі, неспроможні скористатися соціальними та економічними перевагами, що їх дає мережа Інтернет»¹⁷.

Організація економічного співробітництва та розвитку поставила Сполучені Штати на 30-те місце серед 33-х країн щодо можливості скористатися мережею Інтернет, оскільки в цій країні треба платити 44 дол. США на місяць за підключення до цієї мережі, тоді як у Великій Британії — 26 дол., Греції — 22 дол., у Республіці Корея — 16 дол. США. У більшості родин у деяких американських найбільш бідніших містах немає ширококутового підключення до мережі Інтернет, свідчить аналіз газети «Financial Times», який спирається на офіційні дані, що показують, як диджитальний розрив виявляє різку нерівність у самій найбільшій економіці світу. Барак Обама через багато років після заяви президента Клінтона теж пообіцяв закрити диджитальний розрив до 2020 р., ця обіцянка була висловлена під час оприлюднення нового загальнонаціонального плану, яке відбулося 2010 р.¹⁸

Спочатку вчені та політики більшою мірою наголошували, що йдеться перш за все про так би мовити фізичний доступ до мережі Інтернет, про питання нерівності можливостей різних верств населення, соціальних груп тощо. Потім учені почали диференціювати саму категорію доступу, як це зробили англійці Ян ван Дейк та Кеннет Гекер. На їхню думку, «існує щонайменше чотири бар'єри доступу до мережі Інтернет на індивідуальному рівні:

1. Нестача елементарного диджитального досвіду, спричинена нестачею інтересу, зацікавленості у комп'ютері та непривабливістю нової технології.

2. Відсутність комп'ютерів та доступу до мережевих з'єднань («матеріальний доступ»).

3. Відсутність диджитальних навичок, спричинена недостатньою підготовкою користувача та неадекватним навчанням чи соціальною підтримкою («доступ через навички»).

4. Відсутність важливих для користувача можливостей («доступ користувача»)¹⁹.

Група американських дослідників²⁰, вивчаючи віртуальну нерівність у контексті диджитального розриву, дає наступну класифікацію «розривів»:

- *розрив через доступ*: нерівності у базовій доступності до комп'ютерів та мережі Інтернет;

- *розрив через відсутність навичок*: нерівність у технічній компетентності та інформаційній грамотності;

- *розрив через економічні можливості*: нерівності в тому, якою мірою індивіди спроможні скористатися інформацією задля соціального зростання, як-от отримання роботи тощо;

- *демократичний розрив*: різниця між тими, хто може використовувати мережу Інтернет задля політичної участі та впливу.

Одні вчені трактують диджитальний розрив досить вузько, як різного роду перешкоди в доступі до комп'ютерів та мережі Інтернет, роблячи наголос на так званих культурних розривах. На думку відомого британського вченого Аннабель Среберні, «деякі дослідники любляють прикриватися так званими культурними різницями, які часто мобілізовані з політичними і цинічними цілями для того, щоб вони допомагали обійти дійсно скандальну ситуацію зараз, коли існує реальна матеріальна нерівність, а її намагаються замаскувати “культурними різницями”»²¹. Інші окреслюють значно ширші дефініції, в яких для означення диджитального розриву застосовують такі складові, як навчання, підготовка, значимий контент (на чому ми спеціально зупинимось нижче) та культурні норми, що полегшують ефективне використання комп'ютерів у різних регіонах (і між різними регіонами), у різних вікових групах та між чоловіками і жінками. Так, організація «Bridges.org», гаслом якої є «Перекриття диджитального розриву», виділяє щонайменше п'ять основних підходів до розуміння, що таке диджитальний розрив, і пропонує, як його подолати:

1) *диджитальний розрив є відсутністю фізичних з'єднань та навчання*. За умови такого визначення цей розрив зумовлений відсутністю комп'ютерного хардверу, доступу до мережі, підготовки користувачів. Шляхи подолання: уряд, неурядові організації та приватні ініціативи мають бути тими, хто все це постачатиме;

2) *диджитальний розрив є відсутністю фізичних з'єднань та навчання, проте ця проблема розв'яжеться з часом. Шляхи подолання: потрібні комп'ютерний хардвер, доступ до мережі, але ринкові й селективні проекти розвитку вирішать цю проблему самі собою, постійно знижуючи ціни, розвиваючи сектор навчання за посередництва інформаційних технологій та розширюючи інфраструктуру у віддалених регіонах;*

3) *диджитальний розрив є відсутністю фізичних з'єднань та навчання, що посилюється неефективною урядовою політикою, тобто дії (чи відсутність дій) уряду перешкоджають розвитку і використанню комп'ютерів, і доки ця політика уряду не зміниться, диджитальний розрив залишатиметься невирішеною проблемою;*

4) *диджитальний розрив є втраченою можливістю для ряду груп з обмеженими можливостями (у широкому визначенні). У цьому випадку найважливішим є те, як використовуються інформаційно-комунікаційні технології, їхній незбагненний потенціал для того, щоби покращити якість життя груп з обмеженими можливостями; ефективне використання включає наявність комп'ютерів, доступу до мережі, підготовки користувачів, локального контенту та реальних додатків до технологій, які б задовольняли нагальні потреби цих знедолених груп;*

5) *диджитальний розрив є відбитком того, що існують нестача освіти, бідність, проблеми охорони здоров'я. У цьому випадку комп'ютери теж потрібні, проте ніщо не допоможе суспільству подолати диджитальний розрив, доки основні проблеми освіти, бідності, охорони здоров'я не вирішуватимуться²².*

До речі, останнє визначення щонайбільше дотичне до проблем сталого розвитку. Серед багатьох проблем диджитального розриву та безпосередньо пов'язаного з ним сталого розвитку вчені та працівники неурядових організацій з подолання диджитального розриву ставлять і намагаються вирішувати й інші питання. Серед них:

Доступність контенту: чи доступний місцевий контент, особливо в сенсі мови, якою він викладається?

Інтеграція: чи інформаційно-комунікаційні технології ускладнюють життя? Або ж навпаки, чи вони вже інтегровані у щоденний побут?

Соціокультурні фактори: чи обмежені люди у використанні цих технологій через гендерні, расові або інші соціокультурні фактори?

Довіра: чи люди довіряють інформаційно-комунікаційним технологіям і розуміють наслідки застосування технологій, які вони використовують, наприклад, чи свідомо вони ставляться до таких питань, як право на особистий простір, безпека та кіберзлочини?

Правові та регуляторні рамки: чи обмежують закони та регуляторні рамки використання технологій? Чи потрібні зміни для створення середовища, яке б сприяло їхньому використанню?

Локальне економічне середовище: чи існує локальне економічне середовище, сприятливе для використання інформаційно-комунікаційних технологій? Які зміни потрібні для створення сприятливого економічного середовища для їх використання?

Макроекономічне середовище: чи використання інформаційно-комунікаційних технологій обмежене макроекономічним середовищем країни або регіону в таких, наприклад, аспектах, як дерегуляція, інвестування чи питання праці?

Такі й багато інших запитань вчасно формулює і ставить виконавчий директор американської неурядової організації «Bridges.org» Тереза Петерс²³. Важливо відзначити, що більшість наведених вище визначень диджитального розриву стосувалися проблем внутрішнього розвитку країни. І саме цим проблемам подолання диджитального розриву присвячено 90 % праць, тематикою яких є диджитальний розрив. У наступному підрозділі ми здійснимо спробу аналізу диджитального розриву у глобальному розрізі.